

Škodljivi pojavi, povezani s hudimi nesrečami

Pavle Čelik*

I. Uvod

Skoraj ne mine dan, da ne bi iz sredstev javnega obveščanja izvedeli za kako hudo nesrečo, ki je prizadela prebivalce na tem ali onem delu sveta. Ti dogodki privlačijo vse večjo pozornost in zanimanje strokovnjakov različnih usmeritev, ki skušajo obravnavati nesreče z več plati, od gospodarskih preko zdravstvenih do psiholoških. Med znanstvenimi disciplinami, ki se zanimajo za hude nesreče, velja omeniti tudi viktimologijo. Ta nova ali (za druge pisce šele) nastajajoča veda med znanostmi o družbi škodljivih pojavih in njih preprečevanju razširja svoj predmet raziskovanja od prvotne žrtve kaznivega dejanja na trpljenje človeka sploh, ne glede na vir takega trpljenja.¹ Tako se pristaši te vede neposredno ali posredno srečujejo tudi s področjem katastrof.

Kriminologija v ožjem pomenu besede (veda o vzrokih za kazniva dejanja in njihovih pojavnih oblikah) hudim nesrečam in njihovi morebitni povezanosti z družbi škodljivimi pojavi do sedaj ni posvetila ustrezne pozornosti. Na tem področju je še praznina. To pa ne velja za kriminalistiko oziroma za kriminalistično plat tega vprašanja: zlasti varnostne službe v gospodarsko najbolj razvitih državah se vse bolj ubadajo s temi vprašanji, saj so z njimi povezane številne naloge varnostnih organov. Nekateri menijo, da bi morali vodilni policijski strokovnjaki odkrivati dejavnike, ki vplivajo na nevarnosti v prostoru. Na tej podlagi naj bi predvidevali ali računali z možnimi nevarnostmi, pri tem pa naj bi policija tesno sodelovala z drugimi strokovnimi službami.²

V tem sestavku bom skušal orisati nekaj vrst družbi škodljivih pojavov, do katerih lahko pride in so povezani s hudimi nesrečami. **Gre torej za razmišljanje o možnih škodljivih pojavih.** Pri tem se bom opiral na gradivo o raznih dogodkih te vrste, ki je bilo objavljeno v splošne informativne namene. Poskušal bom hude nesreče obdelati s kriminološke plati.

II. Vrste hudih nesreč

Vse vrste hudih nesreč, pri čemer izključujem vojne, je moč razdeliti v dve veliki skupini.³

* Pavle Čelik, magister socioloških znanosti, RSNZ SRS, Ljubljana.

¹ Pečar, str. 194 (I.).

² Keller, str. 1.

³ Zakon o ljudski obrambi, 149. člen.

V prvo skupino spadajo naravne nesreče. To so potresi, povodnji, zemeljski in snežni plazovi, neurja in podobno. Svoj izvor imajo v (še) neukročenih in nepredvidljivih silah narave. Obstajajo, odkar obstaja zemlja oziroma človeštvo. O teh dogodkih smo zaradi napredka sredstev množičnega obveščanja in izmenjave obvestil med državami in celinami vedno bolj obveščeni; to je morda tudi vzrok za mnenje, da so take katastrofe vse pogostejše in nekak otrok moderne dobe.

Drugo skupino oblikujejo nesreče, ki izvirajo iz sodobnega načina življenja in proizvodnje, povezane z naglim tehnološkim napredkom ter vse večjo uporabo kemičnih in podobnih snovi, ki lahko pomenijo nevarnost za človeka in premoženje. Sem spadajo požari (v naseljih, gozdovih, na travnikih, v velikih stavbah itd.), prometne nesreče (letalske, železniške, avtomobilske ladijske), hude nesreče na deloviščih in v rudnikih, močne eksplozije nevarnih snovi, zastrupitve ozračja, vode ali zemljišča, epidemije in podobni dogodki.

Območje naše republike neredko prizadenejo naravne nesreče.⁴ Med njimi so najbolj pogoste povodnji; izpostavljeno jim je približno tisoč kvadratnih kilometrov ozemlja Slovenije ali 5 odstotkov njene površine. Največja povodenj v povojnem času je bila leta 1962 na celjskem območju, ko je pozno spomladi voda poplavlila več naselij in je izgubilo življenje 22 oseb, gmotna škoda pa je bila velikanska.⁵ Tudi slovenska obala je izpostavljena vodni ujmi. Tako je dne 22. decembra leta 1979 zjutraj ob plimi začel pihati močan veter, imenovan jugo. Višina vodne gladine se je dvignila za nad 60 centimetrov od ustaljene višine. Morje je poplavelo obalo na območju vseh treh obalnih občin. Bilo je za približno 12 milijonov dinarjev škode.⁶

Večina slovenskega ozemlja je v tako imenovanem potresno nevarnem pasu, ki je najbolj izrazit ob stičišču Alp in Dinarskega gorstva. Po vojni sta bila najhujša potresa leta 1974 na Kozjanskem in dve leti kasneje v Posočju.

Neurja, ki so ponavadi poleti, povzročijo največ škode na obdelanih površinah in v kraških gozdovih. Škoda je še posebej velika, če je neurje združeno s točo. Tej ujmi je izpostavljen velik del severovzhodne Slovenije.

⁴ Predmetnik in učni načrt 12-dnevnega tečaja ..., str. 77.

⁵ Novak, stran 13.

⁶ Šuligoj, stran 12.

Snežni plazovi se utrčajo večinoma na nenaseljenih gorskih področjih, zato so posledice razmeroma majhne, gradnja smučarskih naprav pa povečuje nevarnost. Ob daljšem deževju so na območju Haloz, Slovenskih Goric, Goriškega in v Zasavju zemeljski plazovi.

Tudi druge nesreče, ki so gospodarsko in družbeno pogojene, so pri nas (vedno bolj) pogoste. Med železniškimi nesrečami velja omeniti tisto v Preserju, ko je 20. septembra leta 1976 prišlo do trčenja ekspresnega in potniškega vlaka ter je bilo 17 oseb mrtvih in 40 ranjenih; to je največja nesreča te vrste po vojni v Sloveniji.⁷ Pomembne varnostne naloge so opravljali organi za notranje zadeve, ko se je 1. septembra leta 1966 v bližini Brnikov zrušilo britansko potniško letalo.

Med nesrečami, ki so povezane z novejšim virom energije pri nas, velja omeniti eksplozijo plina v stavbi Ljubljanske banke v Celju, do katere je prišlo 29. januarja leta 1979 ponoči. Nastalo je za približno 97 milijonov dinarjev gmotne škode,⁸ kar je nekako sedemdesetina dohodka skoraj 35 tisoč delavcev sestavljene organizacije združenega dela Iskra v istem letu.⁹ Lahko bi našli še vrsto takih katastrof, ki so v osnovi povezane s sodobno tehniko in gospodarstvom, na primer požare, ki uničijo velik delež družbenega bogastva. Nekaj primerov je bilo naštetih zgolj zato, da bi bila snov lažje razumljiva.

Iz vsega naštetega lahko ugotovimo, da je nevarnost podobnih nesreč stalna. Ob teh dogodkih ukrepajo tudi organi za notranje zadeve. Njihova vloga je zlasti zaščita premoženja pred vsemi možnostmi za ogrožanje in skrb za varnost prebivalcev, ki se znajdejo na kraju nesreče v širšem pomenu besede. Območje, ki ga zadene katastrofa, je lahko obsežno, da upravičeno govorimo o prostoru in ne o kraju dogodka.¹⁰

III. Hude nesreče in škodljivi pojavi

Zlasti naravne nesreče — pa tudi druge — se zgodijo večinoma nepričakovano, iznenada. Za ljudi pomenijo veliko presenečenje in nato praviloma krajši ali daljši čas trajajočo motnjo v njihovem življenjskem ritmu in navadah. Obseg

⁷ Največje povojne železniške nesreče v Jugoslaviji, stran 10.

⁸ Hribar, stran 1 (I.).

⁹ Z. S., stran 7.

¹⁰ Pavišić—Ljubić, stran 44.

in vsebina take motnje sta odvisna od vrste hude nesreče ter od območja, ki ga je katastrofa prizadela. Nepričakovanost je zlasti značilna za potrese, zato imajo le-ti na ljudi izredno močan vpliv.¹¹

Družbi škodljivi pojavi, ki so povezani s hudimi nesrečami, so različni. Pogojno jih je moč razdeliti v šest osnovnih skupin, ki so sestavljene bolj iz pedagoških razlogov. Kot merilo za razvrščanje je bil vzet čas in kraj, kjer pride do katastrof in z njimi zvezanih odklonskosti. Drugačen pristop bo torej lahko pomenil drugačno razvrščanje škodljivih pojavov. Take skupine pojavov so:

- a) škodljivi pojavi, ki so neposredno povezani z duševnim stanjem ljudi, prizadetih zaradi katastrofe,
- b) oblike ogrožanja premoženja na prizadetem območju,
- c) različne oblike goljufivosti na ogroženem območju ali zunaj njega,
- č) kršitve javnega reda in miru,
- d) škodljivstvo v času urejanja območja katastrofe (obnova) in
- e) drugi škodljivi pojavi.

Vsako skupino ali vrsto odklonskosti si velja ogledati malo bolj natančno.

1. Strah in govorice

V prvo skupino škodljivih pojavov je moč uvrstiti tiste, ki so izraz ali odraz neposrednih duševnih procesov v ljudeh, ki jih je prizadela katastrofa. Nesreče so namreč povezane z večjo ali manjšo nevarnostjo zanje in za njihovo lastnino. Nevarnost rojeva strah, ki lahko privede do šoka ali celo do panike. Praviloma ljudje pretiravajo glede nevarnosti oziroma jo dojemajo v večjem obsegu, kot je v resnici. Duševni procesi v ljudeh, ki so se znašli na območju nesreče kot njene žrtve, lahko povzročijo beg stran od nevarnosti. Tako nastane možnost za eno od odklonskosti v tej skupini: v takem begu lahko pride do žrtev, saj bežeči pohodijo drug drugega ali se drugače poškodujejo. **Prva možna oblika odklonskosti v tej skupini pojavov je torej paničen beg stran od kraja nesreče in s tem povezana nevarnost za bežeče ljudi same, da prav z begom ogrožajo drug drugega.** Taki primeri so tako v tujini kot deloma tudi pri nas: beg iz gorečega gledališča ali kino-

¹¹ Ribarič, stran 72.

dvorane, iz gorečega hotela, beg s kraja nesreče z motornim vozilom in s tem zvezane prometne nesreče itd.

V povezanosti s prvo obliko lahko pride do druge oblike odklonskosti v tej skupini škodljivih pojavov. Ta se pojavi, če bežim drugi preprečujejo tako ravnanje in jih mirijo, preusmerjajo v drugo smer in podobno. **Prvi lahko postanejo napadalni do drugih in z njimi telesno obračunavajo.** Obe obliki odklonskosti sta časovno takoj po nesreči, ko so ljudje najbolj prestrašeni in vznemirjeni.

Ni naključje, da vsi ohranjeni zapisi s krajev težkih nesreč opisujejo tudi duševno stanje ljudi, žrtev katastrof, in posledice tega stanja na njihovo vedenje ter ravnanje. Verjetno je prvi tak ohranjen zapis iz leta 79 našega štetja, ko je vulkan Vezuv v Italiji uničil pristanišče Pompeje.¹² Sem bi se dalo pogojno uvrstiti tudi zgodbo našega pisatelja Podlimbarskega »Potresna povest«, kjer na literarni način opisuje dogajanje v Ljubljani po velikem potresu leta 1895. Taki zapisi pomenijo posreden vir za preučevanje vpliva posledic katastrof na vedenje ljudi.

Težko duševno (in telesno) stanje žrtev nesreč lahko postane plodna zemlja za različne vznemirljive vesti. **Take govorice so tako rekoč reden spremljevalec katastrof in pomenijo tretjo obliko odklonskosti v tej skupini pojavov.** Govorice imajo za na videz resnično obvestilo, ki se širi od ust do ust in katerega resničnosti se ne da neposredno preveriti.¹³ Ta pojav se kaže v več oblikah, med katerimi sta važni zlasti dve. Prvič, na podlagi nesreče »**napovedujejo**« novo, ki bo enako uničujoča ali še hujša od prve. Dne 9. decembra leta 1880 zgodaj zjutraj je potres prizadel Zagreb, ki je tedaj štel okoli 30 tisoč prebivalcev. Avstrijski državljani, ki je prispel v mesto, je napovedal, da bo prišlo do novega potresa čez 6 ali 7 dni. Posledica te napovedi? Mnogi so oba dneva in noči prebili na prostem, iz mesta pa je odšlo blizu 6 tisoč ljudi. Prišlo je do množičnega prehlada tistih, ki so živeli na prostem, in nekaj otrok je zaradi tega umrlo.¹⁴ Podobne govorice so se v Zagrebu širile čez 86 let: sredi avgusta 1976. leta naj bi mesto ob Savi doživelo hud potres. Med prebivalstvom so se širile najrazličnejše vesti, na primer, da so ljudje razgrabili šotore v trgovinah, množično dvigovali denar iz bank in množično zapuščali delo. Res je bilo,

da se je v tistih dneh nekoliko povečalo število ljudi, ki so zavarovali svoje premoženje v zavarovalnicah.¹⁵ To je lep primer o tem, kako ena vznemirljiva govorica (napoved potresa) sproži med ljudmi kup govoric o tem, kako prva govorica vpliva na prebivalce.

Po potresu v črnogorskem Primorju 15. aprila leta 1979 so se med prebivalci tega območja širile vesti, da bo iz morja začel bruhati vulkan in bo vrela morska voda vse zalila, da se bo pogreznil Lovčen...¹⁶ Podobno je bilo v Makarski, ko jo je prizadel potres 7. in 11. januarja leta 1962: govorilo se je, da bo izbruhnila topla voda iz morja, v morju bo izbruhnil vulkan...¹⁷ Ob potresu v Posočju so se celo na različnih, neogroženih oziroma neprizadetih krajih Slovenije razširile govorice, da je v bližnjem hribu voda, ki se bo kmalu razlila po dolini: na Jesenicah, v Trbovljah, na Primorskem. Velja namreč, da pri človeku v nenavadni stiski lahko odpove njegov razumski nadzor; tedaj verjame tudi veliki neumnosti.¹⁸

Drugič, pogosto se med govoricami pojavijo tudi take, ki nesrečo na različne načine **tolmačijo** oziroma zanjo iščejo vzroke. Pogosto jo razlagajo kot posledico človeške zlobe. Ob potresu v Makarski so starejši ljudje govorili, da so vsega krivi ljudje sami, ki ne spoštujejo več svetih stvari tako kot so jih nekoč.¹⁹ Ob katastrofalnem potresu v Skopju 22. julija leta 1963 so stari prebivalci pripovedovali, da je do nesreče prišlo zato, ker so ljudje preveč neskromni in neučakani.²⁰ Taka razlaga vzrokov nesreče ima lahko kaj malo nedolžne posledice. Ko je 1. septembra leta 1923 potres prizadel Tokio in okolico, so se razširile govorice, da so ga zakrivali Korejci, ki so živeli v japonskem glavnem mestu. Množica je začela obračunavati s pripadniki tega naroda in jim uničevala premoženje.²¹

Kot poseben primer lahko štejemo vesti, ki se pojavijo v tisku drugih držav in hočejo škodovati deželi, ki jo je prizadela nesreča. V zadnjem času gre zlasti za tako imenovano **profituristično propagando**: tisk spodbuja svoje bralce, naj ne gredo na počitnice v deželo, ki jo je prizadela nesreča. Pri tem daleč pretiravajo v opisovanju posledic

¹² Kavčič, stran 24.

¹³ Zvonarevič, stran 725.

¹⁴ Grgec, stran 9.

¹⁵ Ž. G., stran 14–15.

¹⁶ Bošnjak, stran 28 (I.).

¹⁷ Jovičević, stran 101.

¹⁸ Zalokar, stran 18.

¹⁹ Isto kot opomba 17, stran 104.

²⁰ Isto kot opomba 17, stran 98.

²¹ Verney, stran 7.

katastrofe. To smo doživeli tudi lani ob potresu v Črni gori, ko je del tiska v zahodni Evropi pisal tako, da je odvrčal svoje bralce od letovanja v tej republiki. Podobnih primerov ne manjka tudi drugod. Tako je sredi marca leta 1979 potres zajel območje mehiškega glavnega mesta. Težjih posledic ni bilo; 4 osebe so izgubile življenje, 200 stavb pa je bilo poškodovanih. V tujini, zlasti v sosednjih državah, so pisali časopisi o katastrofalni nesreči, da bi odvrgli turistični tok drugam oziroma ga zadržali doma.²²

Strokovnjaki menijo, da gre v vseh primerih, razen v zadnjem, za nazadovanje v človekovem vedenju (tako imenovana regresija), ki je eden od obrambnih mehanizmov. Pomeni, da se oseba vrača k bolj zaostalim, prvinskim oblikam ravnanja, med katere spadajo tudi take govorice.

2. Ogrožanje premoženja

Druga skupina odklonskih pojavov, ki so predmet razčlenjevanja v tem sestavku, so razne oblike ogrožanja premoženja. Nesreče pogosto porušijo stavbe in tako lahko postane premoženje, ki je bilo dotlej spravljeno na varnem, dostopno tudi nepoklicnim osebam. **Prav ogroženost zasebnega ali družbenega premoženja je najbolj verjeten pojav ob katastrofah.** Traja lahko od trenutka nesreče pa vse do obnove in odprave posledic nesreče. Kritičen čas so prve minute ali ure po nesreči, ko še niso izvedeni potrebni ukrepi za varnost lastnine in ljudi.

Ob prometnih nesrečah leži tovor ali prtljaga potnikov na kraju nesreče nezavarovana. Porušene ali poškodovane stavbe razkrijejo vse svoje bogastvo. Tako bogastvo je lahko celo denar v bankah, dokumentacija raznih organov in ustanov itd. Iz tega lahko sklepamo, da je največ možnosti za tatvine dragocenih predmetov, denarja, tehničnih aparatov, dragega pohištva oziroma delov pohištva, listin, dokumentov in podobnih stvari.

Do kaznivih dejanj ne prihaja le na ožjem kraju nesreče (kjer so porušene stavbe, prodajalne, skladišča, odprta stanovanja itd.), marveč tudi na zbirališčih prispele pomoči, na kraju razdeljevanja te pomoči med prizadeto prebivalstvo, na prostoru za delitev hrane, na prostoru za začasno namestitve ljudi (šotori, prikolice) in na drugih podobnih krajih.

Nekaj takih podatkov je zbranih za območje tedanjega tajništva za notranje zadeve Banja Luka, ki ga je prizadel potres 27. oktobra leta 1969. To je ena redkih nesreč pri nas, ki so jo podrobno obravnavali z varnostne plati. Kolikor mi je znano, je bil podoben primer le še v Posočju, ko je pisec obdelal vpliv te nesreče na stanje javnega reda in miru. V Banja Luki so delavci organov za notranje zadeve v 35 dneh po nesreči zapisali približno 10 odstotkov kaznivih dejanj več kot v enakem obdobju prejšnjega leta.²³ Šlo je pretežno za povečanje premoženjskih kaznivih dejanj.

Značilen je dogodek v New Yorku, kjer je 13. julija leta 1977 zvečer udarila strela v omrežje bližnje jedrske elektrarne in se je mesto znašlo v temi. Osem milijonov ljudi ni vedelo, kaj se je zgodilo in mnogi so mislili, da je prišlo do vojne. Prebivalce je zajel strah, na drugi strani pa je vzkipelo nasilje. Vdirali so v trgovine in jemali vse, kar jim je prišlo pod roke.²⁴

Ob katastrofah torej nastanejo ugodne okoliščine za ogrožanje premoženja. Posamezniki skušajo izkoristiti nesrečo drugih za svoje škodljivo delovanje. Naša kazenska zakonodaja je to okoliščino upoštevala in jo določila kot poseben primer tatvine: velika tatvina, ki je storjena ob požaru, povodnji ali ob drugi naravni nesreči.²⁵

3. Goljufivost

V tretjo skupino spadajo škodljivi pojavi, ki nastanejo zunaj ogroženega območja ali celo na njem. Po nesreči se običajno začne za prizadete kraje zbirati pomoč, ki prihaja iz iste dežele ali tudi iz tujine. **Posamezniki lahko zlorabijo pripravljenost ljudi, da bi po svojih močeh prispevali za ublažitev posledic katastrofe.** Zlorabe so na primer:

— zunaj ogroženega območja nepoklicane osebe na goljufiv način zbirajo prostovoljne prispevke;

— predmeti poslane pomoči so tako rekoč odpisano, slabo, izvrženo blago;

— posamezniki, ki poslujejo s prispelo pomočjo ali z zbranimi sredstvi, zlorabijo zaupanje in sebi zgotovijo neupravičeno korist;

²³ Janičić, stran 85.

²⁴ Nespamet poganja svet, stran 24.

²⁵ KZ SRS, 166. člen.

²² Pavlović, stran 10.

— pri delitvi pomoči med posameznike pride do nepravilnosti in zlorab.

Tako sta na območju Maribora neznana občana hodila od hiše do hiše in se izdajala za oškodovanca s potresnega območja v Črni gori, prosila sta ljudi, da jima dajo denar za obnovo porušenega doma. Zatrjevala sta, da imata ustrezno dovoljenje za nabiranje prostovoljnih prispevkov, kdor pa jima ni verjel, sta ga skušala prepričati z grožnjami.²⁶

Da bi ne prišlo do teh pojavov ali vsaj ne v večjem obsegu, je pri nas določeno, da pomoč te vrste lahko zbira oziroma organizira samo Rdeči križ (prostovoljne prispevke, obleko, hrano, odeje, obutev itd.).²⁷ Ta družbena organizacija ima svojo vlogo tudi pri razdeljevanju pomoči.

4. Kršitve javnega reda in miru

Naslednja skupina družbi škodljivih pojavov, ki so povezani s katastrofami, so kršitve javnega reda in miru. Pri nas so to lahko prekrški ali kazniva dejanja zoper javni red in mir. **Praviloma se na ogroženem območju poveča le število določenih kršitev, število nekaterih drugih pa celo upada.** Ni torej nujno, da je skupen seštevnik prekrškov ali kaznivih dejanj večji kot v normalnih razmerah. Pri nas sta s te plati obravnavani katastrofi v Banja Luki in Posočju.

Po potresu v Banja Luki se je na območju TINZ povečalo skupno število prekrškov zoper javni red in mir za 6,2 odstotka, kar ni posebej velik porast. Značilno pa se je povečalo število nekaterih prekrškov te vrste: predrzno vedenje za 22 odstotkov, pretepi za 108 odstotkov in nespodobno vedenje do miličnikov za 20 odstotkov. Drugi prekrški s tega področja se niso bistveno številčno povečali.²⁸

Razčlenitev tega vprašanja za Posočje, ki ga je prizadel potres maja in septembra leta 1976, je zajela občino Tolmin in je slonela na primerjavi med letom 1975 in 1976. Slednje je posledica dalj časa trajajočega potresnega delovanja in obnove porušenih stavb. Tako se je leta 1976 v primerjavi s prejšnjim letom povečalo število prekrškov zoper javni red za 14 odstotkov in storilcev za 6 odstotkov. Najbolj je naraslo število prekrškov pijanosti na javnem kraju z oviranjem

drugih (za 28 odstotkov), prepiranj in kričanja na javnem kraju (za 22 odstotkov) in nespodobnega vedenja do miličnikov (za 14 odstotkov); število prekrškov predrznega vedenja in preteпов pa se je zmanjšalo za 24 odstotkov.²⁹

Zanimivi so morda tudi podatki iz Velike Britanije, ki jo je zajel junija leta 1976 velik val vročine, najhujše v tem stoletju. Policija je ugotovila, da se je bistveno povečalo število prepirov ali celo preteпов v stanovanjih in gostilnah, zmanjšalo pa se je število kaznivih dejanj.³⁰

5. Škodljivstvo med obnovo

V peto skupino pojavov spadajo nepravilnosti v času obnove ali urejanja območja nesreče. Storilci teh dejanj so lahko oškodovani zaradi nesreče ali pa delavci, ki opravljajo razna obnovitvena dela. Nepravilnosti se kažejo v več oblikah, kot so:

— nepravilnosti pri dodeljevanju stanovanj, zemljišč za gradnjo hiš, pomoči za obnovo stavb itd.;

— dobičkarstvo in zaslužkarstvo izvajalcev obnovitvenih del;

— nepravilnosti pri ocenjevanju prizadete škode na stavbah in drugih poškodovanih objektih.

Tako je gradbeno podjetje v Črni gori lani postavilo potresnikom za uro dela njihovega delavca ceno 150 dinarjev, kar je bilo ocenjeno kot visoko pretirano in sprto s poslovnostjo in moralo.³¹ Počitniška zveza je svoje naselje v Ulcinju odstopila prizadetim občanom in tu je našlo svoj začasen dom skoraj 1600 ljudi. Ko so jim postavili hiše ali obnovili domove, se nekateri niso izselili iz počitniškega naselja, marveč so turistom oddajali sobe v hišah ali celo v tem naselju.³²

Na tem mestu je treba omeniti tudi to, da sam prihod delovne sile na prizadeto območje pomeni določeno možnost za povečanje števila odklonskih pojavov, ki so tako rekoč normalna: kršitve javnega reda in miru, kazniva dejanja zoper življenje in telo ter drugo. V prihodnje bi morale razčlenitve odklonskih pojavov, povezanih s katastrofami, to upoštevati.

²⁶ D. P., stran 7.

²⁷ Zakon o položaju in pooblastilih RKS, 16. člen.

²⁸ Isto kot opomba 23. stran 89.

²⁹ Verbič, stran 10 in 11.

³⁰ Suša biča Evropo, stran 20.

³¹ Dukić, stran 5 (I.).

³² Dukić, stran 10 (II.).

6. Drugi škodljivi pojavi

Poleg navedenih petih skupin škodljivih pojavov, ki so povezani s katastrofami, pride lahko še do drugih škodljivosti. Na to vpliva vrsta katastrofe, njen obseg, posledice in drugi dejavniki. Naj omenimo le kršitve prometnega reda na javnih cestah, spore med domačini in delavci, ki pridejo na kraj nesreče ali opravljajo obnovitvena dela (ti so še toliko bolj možni, če gre za srečanje različnih kulturnih vzorcev), posamezne izstope zoper solidarnostno pomoč prizadetemu prebivalstvu itd.

IV. Preprečevanje škodljivih pojavov

Naravne in druge hude nesreče pomenijo stalno možnost, da bodo v povezavi z njimi nastali določeni družbi škodljivi pojavi. Tako spoznanje je lahko že napotilo pristojnim dejavnikom, naj delujejo tudi preprečevalno. S te plati je na primer zanimivo uradno sporočilo o posledicah eksplozije plina v Celju, v katerem je posebej navedeno, da ni bilo škodljivih pojavov med občani, kot so vznemirljive vesti, panika itd.³³

Ob tem se samo po sebi postavlja vprašanje, ali so hude nesreče vzrok za družbi škodljive pojave, ki so bili naštet v prejšnjem poglavju tega sestavka. Taki pojavi so prisotni tudi sicer, ne le ob nesrečah. Iz tega bi izhajala domneva, da med obema vrstama pojavov ne gre za vzročno zvezo. Nesreče namreč samo »ustvarjajo«
določene okoliščine, da posamezniki lažje storijo dejanje, ki je prepovedano ali pa se ne sklada z vladajočo družbeno moralno.

Hkrati je tudi možno, da je sama huda nesreča posledica odklonskega ravnanja posameznika ali skupine oseb. To velja zlasti za katastrofe, ki so povezane z gospodarskim razvojem, in deloma tudi za nekaj naravnih nesreč. Povodenj je na primer lahko posledica tega, da je voda porušila jez ali nasip, ki je bil slabo zgrajen. Zemeljski plaz je lahko posledica nepravilnega posega v naravno okolje. Itd. Take možnosti obravnava tudi naša kazenska zakonodaja, na primer v 20. poglavju kazenskega zakona SR Slovenije med kaznivimi dejanji zoper splošno varnost ljudi in premoženja.³⁴ Poleg tega velja omeniti, da nekaj piscev uvršča med naravne in druge ne-

sreče tudi nesreče na množičnih prireditvah in shodih.³⁵

Zaradi tega je umestno, da ločimo dve vrsti preprečevalnih ukrepov na tem področju:

— ukrepi, storjeni za to, da ne bi prišlo do hudih nesreč, ki so povezane s človekovim delovanjem in ravnanjem. Ti ukrepi so preprečevanje v pravem pomenu besede;

— ukrepi, storjeni ob nesreči, da bi se njen obseg in učinek zmanjšala ali da bi se preprečili in onemogočili škodljivi pojavi, povezani s tako nesrečo. S takim delovanjem je moč znatno zmanjšati posledice katastrofe.³⁶

V skladu z gornjo delitvijo lahko tudi nosilce preprečevalnih dejavnosti razdelimo v ustrezni skupini. V skupino ukrepov, ki so usmerjeni v to, da ne bi prišlo do nesreče, spada vrsta nosilcev takih dejavnosti, na primer gradbena podjetja, geološki zavod z ustreznimi raziskavami tal, inšpekcijski organi, dejavniki splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (na primer izdelava načrtov za umik ljudi in premoženja iz stavb),³⁷ strokovnjaki s področja nevarnih snovi in drugi. Sem spada tudi sistem obrambe pred točo, ki je v naši republiki še nedograjen. Pravno podlago je dobil lani³⁸ po številnih neurjih s točo, ki so pustošila predele Štajerske in Prekmurja.

Na tem mestu bo na kratko govora le o preprečevalnih ukrepih po nesreči, ki hočejo zmanjšati posledice katastrofe. Nosilci tega prizadevanja so številni, od civilne zaščite prek organov za notranje zadeve do samih prebivalcev. Naštel jih bom samo nekaj po naključnem vrstnem redu in ne po pomembnosti.

Organi za notranje zadeve imajo ob takih primerih verjetno najbolj pestre naloge. Razdelimo jih lahko v nekaj postopkov, na primer:

— obveščanje drugih pristojnih dejavnikov o nesreči, da bi le-ti storili potrebne ukrepe;

— zavora kraja nesreče;

— zavarovanje dokazov in sledov, če je sum, da je katastrofa rezultat človeškega delovanja ali opustitve;

— zaščita določenih stavb in naprav na ogroženem območju;

— preprečevanje kaznivih dejanj v ožjem pomenu besede;

— vzdrževanje javnega reda in miru;

— nadzor in urejanje prometa;

³³ Iribar, stran 12 (II.).

³⁴ Isto kot opomba 25, na primer 240., 246. in 247. člen.

³⁵ Ridjanović in dr., stran 374.

³⁶ Varstvo pred elementarnimi ..., stran 556.

³⁷ O tem več Družeta, stran 46 in naprej.

³⁸ Zakon o sistemu obrambe pred točo.

— morebitna pomoč pri izvršitvi odredb pristojnega štaba civilne zaščite in

— druge naloge, odvisno od značaja in obsega nesreče.³⁹

Naštete naloge so okvirne in od primera do primera različne po obsegu in obliki izvajanja.⁴⁰ Ne gre za nove naloge, saj te dejavnosti opravljajo miličniki in kriminalisti tudi sicer, nove so le **okolščine**, v katerih naloge izvršujejo. Te okolščine pa terjajo od delavcev organov za notranje zadeve, zlasti od miličnikov, ustrezno taktičnost, taktčnost in premišljenost. Naštete naloge so pretežno neprisilnega značaja;⁴¹ silo je treba uporabiti zelo preudarno. Miličniki imajo tudi socialno vlogo, saj nudijo pomoč občanom, preprečujejo paniko, pomirjevalno vplivajo nanje itd.⁴² Sicer pa ti ukrepi spadajo v področje kriminalistične taktike (ali miličniške taktike, kot jo nekateri imenujejo), zato tukaj ne bodo širše obravnavani. Nasploh pa velja, da te naloge pri nas še niso strokovno obdelane. Edina izjema so kriminalističnotehnična opravila na kraju katastrof, o čemer je napisanih nekaj člankov. Najbolj preglednega izpod peresa slovenskega kriminalističnega strokovnjaka je objavila ta revija.⁴³

Tudi drugi dejavniki imajo ob katastrofah številne naloge. Kot je bilo rečeno za delavce organov za notranje zadeve, velja tudi za druge, ki delujejo na kraju nesreče, naj upoštevajo posebno duševno stanje občanov, morebiti prizadetih zaradi nesreče. Prav to področje postaja predmet zanimanja raznih strok. Tako so na 7. kongresu preventivne medicine Jugoslavije, ki je bil oktobra leta 1979 na Bledu, predlagali, da bi v prihodnje na vsakem ogroženem območju sodelovale tudi psihiatrične ekipe; taka delovna skupina strokovnjakov bi ukrepala ob različnih duševnih pojavih med prizadetim prebivalstvom, ki pomenijo določeno nevarnost za ogrožene ljudi same ali za druge.⁴⁴

Posebno važno vlogo imajo štabi in enote civilne zaščite, ki so tako rekoč osnovni organizator reševanja ljudi in premoženja. Usposabljanje teh enot in štabov se usmerja vse bolj tudi v preprečevalno dejavnost, da bi se zmanjšale škodljive posledice takih nesreč.⁴⁵ Neprecenljive vred-

nosti je tudi poučevanje prebivalstva o nevarnostih, ki mu grozijo, o zaščiti pred nevarnostjo in o možnostih reševanja. Poučevanje poteka v več oblikah, od seminarjev do pisnih gradiv, razdeljenih med stanovalce; tako sta v Sloveniji na razpolago dve taki gradivi oziroma brošuri.⁴⁶

Velja spoznanje, da učinkovita pomoč v raznih oblikah prizadetim v nesreči zelo zmanjšuje obseg in globino nenavadnih (nenormalnih) duševnih odzivanj, pa tudi drugačnih škodljivih pojavov.

V. Sklep

Naše znanje o družbi škodljivih pojavih, ki so povezani — posredno ali neposredno — z velikimi nesrečami, ni zadostno, da bi se dalo napraviti ustrezne sklepe in posplošitve, uporabne za večino primerov. Vendar je nedvomno res, da pomenijo katastrofe stalen **možen** vir za take pojave; zanje sem uporabil tudi pojem odklonski pojavi, čeprav morda ne gre v celoti za popolnoma isti obseg ali vsebino pojavov. S tem spoznanjem morajo računati vsi dejavniki, ki sodelujejo pri ukrepih ob nesrečah. Verjetno je tudi to spoznanje vplivalo, da je zakon o ljudski obrambi iz leta 1975 med ukrepi civilne zaščite ob katastrofah prvič naštel tudi ukrepe za red, ki jih morajo izvajati vsi organi in enote civilne zaščite.⁴⁷

Pred strokovnimi delavci raznih usmeritev je naloga, da posvetijo večjo pozornost kot doslej preučevanju vedenja in ravnanja ljudi, ki so se znašli na območju katastrofe. To velja tudi za (vodilne) delavce v organih za notranje zadeve. Celovita obdelava potresa v Banja Luki in delna obravnava potresa v Posočju z varnostne plati sta lahko primer in spodbuda za druge...

UPORABLJENA LITERATURA

1. Bošnjak, Dragica: Potresi rušijo tudi duševno ravnovesje, ne le zidove, **Delo**, 10. 11. 1979, stran 28 (I.).
2. Bošnjak, Dragica: Nared za vse nesreče, **Delo**, 31. 10. 1979, stran 2 (II.).
3. Čelik, Pavle: **Varstvo javnega reda in miru**, RSNZ SRS, Ljubljana, 1975, 208 strani.
4. Dukić, Slobodan: Ni samo potres vzrok za vse težave, **Delo**, 22. 8. 1979, stran 5 (I.).

⁴⁶ Kako boste pomagali sebi in drugim... Navodilo prebivalcem Ljubljane v primeru...

⁴⁷ Isto kot opomba 3, 154. in 188. člen.

³⁹ Čelik, stran 122 in naprej.

⁴⁰ Šavrljuga, stran 3.

⁴¹ Pečar, stran 81 (II.).

⁴² Pečar—Skalar, stran 103 in dalje.

⁴³ Žerjav, stran 255 in dalje.

⁴⁴ Bošnjak, stran 2 (II.).

⁴⁵ Štabi in enote CZ so se hitro vključili v reševanje, stran 12.

5. Dukić, Slobodan: Naučene zgodbe za posebne priliko, **Delo**, 23. 8. 1979, stran 10 (II.).
6. D., P.: Skušali so izkoriščati tujo nesrečo, **Delo**, 21. 4. 1979, stran 7.
7. Družeta, Ivan: Elementi za izradu planova evakuacije ljudi i imovine iz različnih objektov, **Protivpožarna zaštita**, 4, 1978, stran 46—53.
8. Grgec, Dragutin: »Stručnjak« za potrebe pogriješio, **Vjesnik**, 8. 8. 1976, stran 9.
9. Hribar, Drago: Plin je rušil, **Delo**, 30. 1. 1979, stran 1 (I.).
10. Hribar, Drago: Seznam razbitin je dolg, škode za 97 milijonov din, **Delo**, 2. 2. 1979, stran 12 (II.).
11. Jamičić, M. F.: Služba bezbednosti dostojno izvršila zadatke u katastrofalnom zemljotresu na banjalučkom regionu, 13. maj, 10. 1972, stran 79—95.
12. Jovičević, Milanko: **Čovek i kolektiv u kritičkim situacijama**, NIU Narodna armija, Beograd, 1974, 221 strani, (druga izdaja).
13. **Kako boste pomagali sebi in drugim...**, Republiški sekretariat za ljudsko obrambo, Ljubljana, 1979, 42 strani.
14. Kavčič, Bojan: Črn oblak se je raztrgal v dolge ognjene oblike, **Delo**, 18. 8. 1979, stran 24.
15. Kazenski zakon SRS, **Ur. list SRS**, št. 12/77.
16. Keller, Othmar: Ist die Polizei zur Abwehr technischer Katastrophen vorbereitet?, **Kriminalistik**, 1. 1975, stran 1—4.
17. Največje povojne železniške nesreče v Jugoslaviji, **Delo**, 14. 9. 1979, stran 10.
18. Navodila prebivalcem Ljubljane v primeru naravnih in drugih množičnih nesreč, Mestni štab za civilno zaščito, Ljubljana, 1976, 37 strani.
19. Nespamet poganja svet, **Delo**, 4. 8. 1979, stran 24—25.
20. Novak, Vilko: Voda, mati in mačeha hkrati, **Delo**, 30. 1. 1979, stran 13.
21. Pavišić, B. — Ljubić, I.: Zadaci organa unutrašnjih poslova prilikom udesa u zračnoj plovidbi, 13. maj, 4. 1973.
22. Pavlović, Slobodan: Mile posledice hudega potresa, **Delo**, 17. 3. 1979, stran 10.
23. Pečar, Janez: Žrtve kaznivih dejanj in formalno nadzorstvo, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 3. 1979 stran 192—202 (I.).
24. Pečar, Janez: **Preventivna delatnost organa unutrašnjih poslova**, SSUP, Beograd, 1971, 271 strani (II.).
25. Pečar, Janez—Skalar, V.: **Milicionarski odnosi sa javnošću**, SSUP, Beograd, 1973, 195 strani.
26. **Predmetnik in učni načrt 12-dnevnega tečaja za rezervne miličnike**, Rep. sekretariat za notranje zadeve SRS, Ljubljana, 1969, 114 strani.
27. Ribarič, Vlado: Potresi, **Naša obramba**, 6—7, 1978, stran 72—73.
28. Ridjanović, M. in dr.: **Borba protiv elementarne stihije**, Zadruga štampa, Zagreb, 1965, 404 strani.
29. Suša biča Evropo, **Delo**, 30. 6. 1976, stran 20.
30. Šavrljuga, Nikola: Uloga i zadaci organa unutrašnjih poslova prilikom katastrofa, elementarnih nepogoda i teških nezgoda s velikim brojem ljudskih žrtava, **Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova**, 1. 1979, stran 3—10.
31. Stabi in enote civilne zaštite so se hitro vključili v reševanje, **Delo**, 30. 1. 1979, stran 12.
32. Šuligoj, Boris: Podcenjevanje morja, **Delo**, 27. 12. 1979, stran 12.
33. Varstvo pred elementarnimi in drugimi hudimi nesrečami v SR Sloveniji, **Strokovni list**, 12. 1965, stran 552—563.
34. Verbič, Jože: **Vpliv potresa in njegovih posledic na število in strukturo prekrškov po zakonu o prekrških zoper javni red in mir v občini Tolmin v letu 1976**, Ljubljana, oktobra 1976, 35 strani in priloge (dipl. naloga na Pravni fakulteti v Ljubljani).
35. Verney, Peter: Nemirna zemlja, **Delo**, 18. 8. 1979, stran 7.
36. Zalokar, Jurij: Nevarnejše od atomske bombe, **Jana**, 2. 1979, stran 18—19.
37. Zakon o ljudski obrambi, **Uradni list SRS**, št. 23/76).
38. Zakon o položaju in pooblastilih Rdečega križa Slovenije, **Uradni list SRS**, št. 8/78.
39. Zakon o sistemu obrambe pred točo, **Uradni list SRS**, št. 33/79.
40. Z., S.: Iskra računa z 19-odstotno rastjo, **Delo**, 4. 12. 1979, stran 7.
41. Zvonarević, Mladen: **Socijalna psihologija**, Školska knjiga, Zagreb, 1978, 819 strani.
42. Žerjav, Ciril: Kriminalističnotehnična opravila na kraju katastrof, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 4, 1979, stran 255—261.
43. Ž., G.: Koliko je »potres« košao Zagrepčane, **Vjesnik u srijedu**, 21. 8. 1976, stran 14—15.

UDC 343.711.67

Haramful Phenomena Related to Disasters

Čelik, Pavle, M. A., Inspector, Republic Secretariat for Internal Affairs, Ljubljana

The consequences of natural and other bad accidents imply the possibility of various socially harmful phenomena. In other words, favourable circumstances for deviant behavior in the area of an accident or outside it arise. Consequently such accidents represent a factor which can be dealt with from the criminological point of view.

Among harmful behavior of this kind some types can be enumerated, for example: deviant phenomena which reflect mental processes in people affected by an accident; threats to social or private property; various kinds of fraudulence; violations of public

peace and order; harmfulness during the period of reconstructing and arranging an affected area and other phenomena.

Knowledge about the possible manifestations of deviant behavior can indicate preventive activity on the part of competent agencies. Preventive measures are of two kinds, i. e. those to prevent the occurrence of an accidental event and those performed after an accident in order to minimize its consequences. There are numerous agencies who carry out these measures, ranging from civil protection and law enforcement agencies to working people and citizens themselves.